

Η ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΣΦΥΓΑ ΦΩΤΗ ΒΑΡΔΑΞΗ

Από την Ερυθραία της Μικράς Ασίας στη Ν. Ερυθραία Αττικής

ΤΗΣ **ΕΥΑΓΓΕΛΙΑΣ**
ΒΑΛΑΤΑ-ΤΣΙΑΜΑ *

Πρόσφυγες, με καταγωγή από Λυθρί και Αλάτσατα κυρίως, πρωτοήρθαν στην Κηφισιά το καλοκαίρι του 1914, όταν 75.000 Έλληνες της Χερσονήσου της Ερυθραίας εκτοπίστηκαν στο εσωτερικό της Μ. Ασίας ή αναγκάστηκαν να φύγουν στην Ελλάδα, δίδοντας λόγους ασφαλείας. Οι περισσότεροι παλιννόστησαν το 1919 με την ανακωχή, για να επιστρέψουν κατατρεγμένοι μετά την Καταστροφή του 1922 και να εγκατασταθούν τελικά, σε διάστημα περίπου τεσσάρων ετών, στον προσφυγικό συνοικισμό της Ν. Ερυθραίας.

Η αγωνία και ο σκληρός αγώνας για επιβίωση δεν άφηναν στους πρόσφυγες της πρώτης γενιάς περιθώρια αυτολύπησης και μίζερίας. Ίσως αυτός είναι ο λόγος που δενμίλαγαν οι περισσότεροι για όσα τους είχαν συμβεί κατά τη διάρκεια των διωγμών πριν από το '19 και τις τραγικές εμπειρίες τους κατά την Καταστροφή του '22. Εδειχναν να θέλουν να ξεχάσουν. Το σπίτι τους όμως ήταν πάντα ανοικτό για τους φίλους τους και τους φίλους των παιδιών τους. Ετσι μου δόθηκε και μένα η ευκαιρία να τους γνωρίσω καλύτερα και καρπός πολύωρων συναντήσεων είναι ένας σημαντικός αριθμός μαγνητοφωνημένων μαρτυριών που «δίνουν φωνή στο σιωπηλό παρελθόν», συμπληρώνουν τα κενά της συλλογικής μνήμης και αναδεικνύουν όσα η επίσημη Ιστορία αποσιωπά.

Αξιοσημείωτη είναι η μαρτυρία του Ν. Ερυθραιώτη Φώτη Βαρδαξή, ο οποίος γεννήθηκε στο Σιβρισάρι, στο νότιο τμήμα της Χερσονήσου της Ερυθραίας, το 1910. Η αφήγηση προσωπικών του βιωμάτων, πριν και μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, καθώς και ο αγώνας του να επιβιώσει και να ριζώσει σε ένα νέο πολιτιστικό περιβάλλον δείχνουν το σθένος, το ήθος και τη σοβαρότητα του ανθρώπου και επιπλέον μας οδηγούν σε συμπεράσματα που ξεπερνούν την ατομική περιπτώσιολογία.

Ο Φώτης Βαρδαξής ήταν 91 ετών όταν τον συνάντησα στο φιλόξενο σπίτι της κόρης του Βασιλείας στη Ν. Ερυθραία, λίγο πριν ξεκινήσει το προκνημητικό του ταξίδι στη γενέτειρά του, το Σιβρισάρι, με τη συντροφιά του Θόδωρη Κοντάρρα.

Με καλοδέχτηκε και το ήρεμο, φειτό πρόσωπό του αντανάκλωσε την αυτοπεποίθηση και την ικανοποίηση ενός μαχητικού ανθρώπου, που αντιμετώπισε δυσμενείς συνθήκες ζωής από τα παιδικά του χρόνια, αλλά κατάφερε να ξεπεράσει δυσκολίες, να επιβιώσει, να προοδεύσει προσωπικά, να δημιουργήσει οικογένεια και να υπηρετήσει το κοινό συμφέρον, με συ-

ναίσθημα ευθύνης και συνέπεια στις αρχές του, ως πρόεδρος της Κοινότητας της Ν. Ερυθραίας (1961-1967 και 1975-1978). Το 2008, στις 25 Αυγούστου, ο Φώτης Βαρδαξής έφυγε από τη ζωή, πλήρης ημερών.

«Γεννήθηκα στο Σιβρισάρι το 1910. Πρώτα περνούσαμε καλά εδώ, μου έλεγε η μάνα μου. Το οκτώ, 1908, έγινε το Σύνταγμα. Πριν από αυτό δεν παίρνανε χριστιανούς στρατιώτες, αλλά αναμείχθηκαν οι Γερμανοί κι από τότε όλα αλλάξαν (...) Το '15 που χάσαμε τον πατέρα μας (σ.σ. συνελήφθη ως φυγόστρατος) γεννήθηκε η αδελφή μου η Μυρσίνη... Το '19 ήρθαν οι Έλληνες στρατιώτες... Ετσι και έγινε και περνάγαμε καλά, και η μητέρα μου ήταν καλά, μέχρι το '22.

»Το '22, μετά την κατάρρευση του μετώπου, όταν ο στρατός υποχωρούσε, μας έφερε το μαντάτο ένας φίλος του θείου μου. Δεν είχαμε άλλη εidoποίηση... Ο θείος Στέλιος, αδελφός της μάνας μου, και ένας άλλος θείος, άνδρας της αδελφής της, μας πήρνανε και φύγαμε νωρίτερα από το χωριό και πήγαμε στα Βουρλά. Είχαμε συγγενείς στη Σκάλα... Φορτώσαμε δυο άλογα που είχε η γιαγιά μου με ό,τι μπορούσαμε να μεταφέρουμε και φύγαμε νύχτα. Ήτανε τέλη Αυγούστου. Πίστευαν οι δικοί μου ότι εκεί θα είμαστε ασφαλείς (...) Στα Βουρλά είχανε μαζευτεί άνθρωποι από όλα τα γύρω χωριά. Ο τελάλης φώναζε συνεχώς: «Μη φοβάστε. Να πετάξετε τα όπλα. Θα είμαστε πιο καλά απ' ό,τι ήμασταν πριν. Το είπε και ο Δεσποτής» και άλλα διάφορα.

»Τ' Αγιαννίου, στις 29 Αυγούστου (με το παλιό ημερολόγιο), άρχισε μεγάλη σφαγή. Κατεβήκανε οι Τσέτες που λέγανε αυτοί... Τον πρώτο που είδα να σκοτώνουνε ήτανε ένας πρώην δήμαρχος, Τσαλαβούτας ονόματι. Είχε βάλει τουρκική σημαία στο σπίτι του και φέσι στο κεφάλι του για να γλιτώσει. Από το σπίτι του μας χώριζε ένας τοίχος. Επειτα ήρθανε μέσα στο

σπίτι της εξαδέλφης μου, είδανε γυναίκοπαίδα, δεν μας πειράζανε. Οι άνδροι ήτανε κρυμμένοι στην αποθήκη. Τους ανακάλυψαν και τους σκοτώσανε μπρος στα μάτια μας. Του θείου μου του Στέλιου του σχίσανε το κεφάλι... του χύθηκαν τα μυαλά έξω.

»Μείναμε κάπου 15 νομάτοι. Ο μόνος άνδρας ανάμεσά τους ήμουνα εγώ, 12 χρονώ... Πού να πάμε; Οι Τούρκοι, μπουλούκια, μπουλούκια, καίγανε μαγαζιά, σπίτια, σκοτώνανε... Το αποτέλεσμα: Πηγαίναμε στο νοσοκομείο, βάζανε φωτιά. Πηγαίναμε στο σχολείο, βάζανε φωτιά. Πηγαίναμε στην εκκλησία, βάζανε φωτιά. Απ' όπου περνούσαμε ερείπια, πυρκαγιές, άνθρωποι και ζώα σε πανικό (...)

»Στις 14 του Σεπτεμβρη (με το νέο), μια τουρκική περιπόλος μας έβγαλε έξω. Πρέπει να φύγετε, μας είπαν. Είναι τέτοια η διαταγή. Θα πάτε στη Σκάλα να μαρκάρετε... Φύγαμε όλοι. Στα μισά του δρόμου, σε μια μεγάλη αλάνα ήταν κόσμος πολύς. Παιδιά σαν μένα και μεγαλύτερα. Μόνο άνδρες. Θα ήτανε καμιά πεντακοσαριά. Στο δρόμο τουρκικός όχλος και στρατιώτες κακοποιούσαν, λήστευαν και άρπαζαν γυναίκες. (σ.σ. Με την «ψυχή στο στόμα» έφτασε στην παραλία. Βρήκε τη μάνα του να οδύρεται). Δίπλα τουμπανιασμένα σώματα στην άμμο χωμένα. Άλλα πλέανε στη θάλασσα.

«Πάμε να προλάβουμε να μπούμε στο καράβι πριν νυχτώσει». Είχε πολλά καράβια. Είχανε βγάλει αγήματα έξω. Είχανε κάνει κλοιό. (σ.σ. Τα κατάφεραν και μπήκαν μέσα). Τη νύχτα ακούγονταν απ' έξω οϊμωγές που έσχιζαν την καρδιά. (σ.σ. Φτάσανε στη Σάμο, στο Βαθύ, και από εκεί κάποια στιγμή στην Κηφισιά και μετά στη Ν. Ερυθραία).

»Όταν έγινε η Κατοχή ήμουνα στο ΕΑΜ γραμμένος. Με στείλανε εξορία, με δείρανε, με φυλακίσανε, μου πήραν τα δελτία...».

* Φιλόλογος, ερευνήτρια, Μ.Α. στη συγκριτική φιλολογία, Πανεπιστήμιο Indianapolis

Από την πρώτη προσφυγιά. Από τον Μάιο του 1914 έως τα τέλη Ιουνίου του 1914, 70.000 Ερυθραιώτες αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους και να γίνουν πρόσφυγες στην Ελλάδα (από: Μ. Κορομηλά - Θ. Κοντάρρα, «Ερυθραία, ένας ευλογημένος μικρόκοσμος στην καρδιά της Ιωνίας», 1997)

της λιποταξίας, της πείνας και του οικονομικού αποκλεισμού.

Με τη συνθήκη του Μούδρου (30 Οκτ. 1918), οι διωγμένοι Μικρασιάτες παλιννοστούν, για να ξαναφτιάσουν τη ζωή τους στην πατρίδα. Βρίσκουν τα σπίτια τους γκρεμισμένα, λεηλατημένα ή κατοικημένα από «ματζούρηδες» (Τούρκους πρόσφυγες των Βαλκανίων), τα χωράφια χέρσα, τους ναούς και τα σχολεία ερειπωμένα. Τον Μάη του 1919 φτάνει η πολυπόθητη ημέρα της απελευθέρωσης. Ο ελληνικός στρατός αποβιβάζεται στη Σμύρνη μέσα σε ένα παραλήρημα χαράς του μικρασιατικού Ελληνισμού. Με τις διπλωματικές νίκες του Βενιζέλου, η ζωή στην Ερυθραία ξαναρχίζει από την αρχή. Με πολλές δυσκολίες, με δάνεια της Εθνικής Τράπεζας και με κοπιώδη δουλειά, οι Ερυθραιώτες οργανώνονται γρήγορα και η ζωή φτάνει στα ίδια επίπεδα, όπως πριν από το 1914.

Τα όνειρα όμως και οι ελπίδες τους διαψεύστηκαν πολύ γρήγορα. Η κατάρρευση του μικρασιατικού μετώπου τον Αύγουστο του 1922, συμπαρέσυρε στον όλεθρο ολόκληρο τον Ελληνισμό της Μικράς Ασίας. Με την κατάληψη της Σμύρνης από τους Τούρκους (27 Αυγ. 1922), οι Ερυθραιώτες άρχισαν να εγκαταλείπουν τα πάντα και κακώς αναζητούν σωτηρία στην Ελλάδα. Αξιοσημείωτη είναι η προσπάθεια του Νικολάου Πλαστήρα που αποχώρησε με το στρατό του τελευταίος από τον Τσεσμέ (3 Σεπτ. 1922) κι έδωσε την ευκαι-

ρία στους κατοίκους της Δυτικής Ερυθραίας να φύγουν με τα υπάρχοντά τους. Οι περισσότεροι όμως έμειναν, έχοντας μάταιες ελπίδες. Η μοίρα τους ήταν τραγική. Οι Τούρκοι, αγριεμένοι, πρώτα λεηλάτησαν τα πάντα κι έπειτα άρχισαν τις σφαγές και τη συστηματική καταστροφή. Τα Βουρλά κάπκαν ολοσχερώς και οι κάτοικοι των Αλατσάτων, του Σιβρισαρίου, του Γκιούλμπαζε, της Κάτω Παναγιάς και άλλων χωριών αποδεκατίστηκαν.

Ο ανδρικός πληθυσμός σύρθηκε αιχμάλωτος στα βάρη της Ανατολής, απ' όπου ελάχιστοι σώθηκαν και ήρθαν στην Ελλάδα το 1923-24. Όσοι γέροι και γυναίκοπαίδα γλίτωσαν, στοιβάχτηκαν στα καράβια και ξεφορτώθηκαν στα ελληνικά λιμάνια. Γυμνοί και τρομαγμένοι, φρικτά πολεμημένοι και προδομένοι εθνικά, βρήκαν καταφύγιο «όπου γης» στην Ελλάδα. Κυρίως τα μικρασιατικά νησιά Χίος, Σάμος και Λέσβος, η Κρήτη, η Κόρινθος, η Πάτρα, η Αττική, ο Βόλος και η Θεσσαλονίκη γέμισαν κατατρεγμένους Ερυθραιώτες πρόσφυγες που αναζητούσαν μια στάλα γαλήνης και ηρεμίας.

Από τότε η Ερυθραία, όπως ολάκερη η Μικρασία, αυτή η πανάρχαια κοιτίδα των Ελλήνων, αφού έθρεψε για αιώνες τα όνειρα του έθνους, τα έθαψε τώρα στις στάχτες της Σμύρνης. Με τη συνθήκη της Λωζάννης (24 Ιουλ. 1923), η περιοχή για τους Έλληνες έχει καθεί οριστικά πια.

* Φιλόλογος

Ο Φ. Βαρδαξής (σε κύκλο) στη Νέα Ερυθραία

Ο σκληρός αγώνας για επιβίωση δεν άφηνε στους πρόσφυγες περιθώρια αυτολύπησης και μίζερίας. Δενμίλαγαν για όσα τους είχαν συμβεί. Εδειχναν να θέλουν να ξεχάσουν

